

Mályusz Elemér: *A magyar köznemesség kialakulása.* („Századok“ 1942. évf. 272, 407. és k. ll.)

Az illusztris szerző, a történetíró hivatalos adatokra támaszkodó tárgyilagosságával boncolgatja a magyar köznemességnek sok évszázados történetét, melyből csak a szorosanvett katonai jellegű tartalom kivonatszerű ismertetésére szorítkozunk.

A szerző tanulmányának első részében a „nobilis“ és „serviens“ két nemességi fogalom minősítésével foglalkozik és kiindulópont gyanánt az aranybullát jelöli meg, mely először tünteti fel a nemest és a királyi szervienst, különböző társadalmi csoportokban, megmagyarázván, mit értünk ezen a két nemességi fokozaton?

Az aranybulla megjelenése után rövid időre, a „királyi serviens“ elnevezés, egyenrangúvá vált a „nemes“ megjelöléssel, viszont a XIII. században a „nobilis“ szó nemcsak nemest jelentett, mint ezt napjainkban is láthatjuk. Itt kapcsolódik a tanulmány szövegébe, mint a köznemesség ősi elődje, a szepességi tíz lándzsás szerepe. Ugyanis királyi rendelet folytán, a szepesiek tíz pán célos lándzsást tartoztak a királyi hadseregbe küldeni. Ezeknek ősei, a még Szent István által megszervezett gömöri és tornai határőrök voltak. Minden felnőtt férfi, mint kitűnő lovas és biztoskezü íjjász, köteles volt katonai szolgálatot teljesíteni. Az országunkat végigdúló tatárjárás azonban majdnem teljesen kikapusztította őket.

IV. Béla 1243-ban újból megszervezte ezt az alakulatot, még pedig akként, hogy minden négy család köteles volt egy „illőn felfegyverzett“ férfit a királyi seregbe küldeni és ez a katona, kinek felszerelése és kiállítása négy családra hárult, pán célos vitéz volt.

IV. Béla átszervező hadireformjainak kifejezett célja, a hadseregnek minőségi vonatkozásban való fejlesztése volt. Ugyancsak IV. Béla a későbbi időkben a fentemlített lándzsásokat „nobiliseknek“ nevezi.

Erdekes az akkori úgynevezett „jobbágyfiúk“ sorsának kialakulása, kiknek végleges megszervezése, részben II. Endre, de főleg IV. Béla személyéhez fűződik. Az uralkodó jobbágyfölkdek fejében a türóci fensíkot juttatta ezeknek és pedig átlag két-két úgynevezett „aratrumként“ osztogatta a földeket, részben bevándorolt „hospeseknek“, részben szabad vagyontalan magyaroknak. A jobbágyfiúk a kapott birtok fejében katonáskodtak, fegyverzetük a szokásos könnyű felszerelés lehetett.

IV. Béla azonban 1255-ben ismét újból megreformálta ezt az intézményt, azt hozván fel okul, hogy túlsok jobbágyfiú van és ezért ezek létszámát negyvenre szállította le, akként rendel-

kezvéen, hogy csak 6-6 család állítson ki egy-egy páncélos vitézt; így azután egész Turócból alig hat, hét fegyveres vonult be katonának.

Ebben az időben okleveleink a lándzsásokat és a jobbágyfiúkat „nobilisoknak” nevezik. Ezek a jobbágyok tulajdonképpen szabadok voltak, csak nem voltak nemesek.

Eredetileg a XIII. században olvadt össze az egykori „szabados” kit „libernek” neveznek és a rabszolga, ezek azután felvették a „jobbágy” nevet. Szegények voltak és ez akadályozta őket abban, hogy katonai kötelezettségüknek eleget tegyenek, minthogy a háború jelentékeny anyagi terheket rótt rájuk, mert nemcsak fegyverről, hanem lóról is kellett gondoskodniuk. A hadiszolgálat megváltása fejében, a király adót rótt ki rájuk, melyet a XI. században, minden libernek meg kellett fizetnie. Ezekkel szemben a király környezetében levő kiváltságos gazdagok, a nagybirtokosok, az uralkodót minden háborús útjára elkísérték. Ez a kíséret a legkorszerűbben volt felfegyverkezve, páncélba öltözve. Ezeket hívták Szent István korában „comeseknek”.

A haderő új fegyverzetét rendszeren a bevándorolt előkelő idegenek hozták magukkal és honosították itt meg. Szerepük fontos és kiváló voltáról tanuskodik Szent István atyai intelme, fiához Imre herceghez, melyben figyelmezteti, hogy „becsülje meg a hospeseket, mert ők különféle fegyvereket hoznak az országba”. Hűséges szolgálataik, kiváló harctéri érdemeik folytán, kiterjedt birtokokra tettek szert, magyar családokkal szövött kapcsolataik révén pedig mind ők, mind késő utódaik magyarokká lettek. A nyugoti háborúk folyamán ezek az előkelő lovagok rájöttek arra is, hogy a nehézfegyverzetű páncélos lovag, a régi módon harcoló könnyű ijáással szemben, határozott fölényben van. Freisingi Ottó szerint a királyi hadseregben, az uralkodó környezetében nagyszámban voltak hospesek, kiket a magyarok „princeps”-nek hívnak. A király kíséretében levő előkelők, páncélos lovagok voltak, azonban nemcsak ezekből állott a teljes magyar haderő. Kívülök voltak még saját földdel bíró magyarok is, kiket a királyi szó hadba hívott; szabadságuk biztosítéka az volt, hogy fegyverrel teljesítettek szolgálatot. Szent István törvényei „mileseknek” vitézeknek, nevezik őket.

Ugyancsak Freisingi Ottó megemlíti, hogy a magyar király olyan feltétlen ura volt a haderőnek, hogy a milesek rendjéből csak a legnyomósabb ok miatt mert valaki a hadiszolgálatától távolmaradni. Ezeket a jómódú magyarokat hívták az aranybulla korában „királyi servienseknek”.

A nobilis és miles közötti különbséget Anonymus azzal jelzi, hogy a fejedelmi lakomákon a nobiliseknek arany edényekben, a servienseknek és parasztoknak pedig, csupán ezüst edényben hordották fel az ételeket és italokat.

Ez a miles, a XIII. század serviense, megőrizte a lovaggá lett nobilisekkel szemben, régi fegyverzetét, hadi taktikáját és nem egy csatában derekasan megállta a helyét. Az aranybulla szerint, még az ország határán túl is elkísérték a hadakozó királyt. Azonban a közelharcban nem számíthattak egyenértékűnek a páncélos lovagokkal. Amíg ijaikat használhatják, míg

a sík terepen könnyen kitérhetnek az ellenük forduló ellenség elől, azért, hogy rejtve újból támadhassanak, addig határozottan fölényben vannak; mihelyt azonban a kardhoz kell nyúlni, a talpig nehéz vasba öltözött páncélos lovag könnyen felülkerekedik.

Szent István utódai hamar felismerték a nehézfegyverzetű haderő sorsdöntő fontosságát. Így többek között Kálmán király minden alkalmat felhasználta, hogy az ilyen felszerelésű csapatok létszámát növelje. Kötelezte a comeseket, hogy ha a falvaikban élő liberektől lovakat és száz penzát kapnak, egy páncélost, ha pedig csak negyven penza a jövedelmük, egy páncélnélküli harcost tartoznak kiállítani. (Egy XIII. századbéli „pensa“ 40 dénár-ból állott.)

A magyar haderő végleges átszervezése ismét IV. Béla érdeme, ki mindent elkövetett, hogy a nehézfegyverzetű harcosok számát növelje, sőt ilyenek kiállítását megkövetelte az egyes városoktól is.

Ez időből származnak a különféle kiváltságos levelek, melyek közül különösen megemlítenők Szatmárnémeti város 1250-ban kelt privilegiuma, melyet még II. Endre bocsátott ki és mely azt követelte a várostól, hogy a bíró négy ijjással vonuljon hadba. Jóllehet Nagyszombat és Bars 1258, illetőleg 1240. évi privilegiumában csak „jól felfegyverzett“ katonát említ, itt is kétségenkívül csakis páncélosokról lehet szó. A trencsénmegyei zamari hospesek várjobbágyainak hat-hat családonként kellett egy-egy fegyverest kiállítani, a nagyszombatiaknak és barsiaknak, száz-száz „mensióként“ kellett egy-egy fegyverest küldeniök. A tatárjárás után Zágrábnak (1242) 10 katonát, Pestnek (1244) ugyancsak tizet, Nyitrának (1268) 12 katonát kellett kiállítania. Körmend kiváltságlevelében (1244) még a fegyverzet is pontosan meg van szabva. Eszerint a kiküldendő páncélost el kell látni lándzsával, sisakkal, pajzzsal, páncéllal és még két lovat is kell neki adni.

A szerző a tatárjárás katasztrófájának okát az átalakulásban levő magyar hadsereg hézagos felszerelésén kívül, mélyebben fekvő lelki okokra vezeti vissza. Az uralkodó már eleve tudta, hogy hadserege nem „korszerű“ és az ország védelmére nem elégséges; azonban már nem lehetett a helyzeten változtatnia. A nyílt csata folyamán a lovagsapatok állták meg legjobban helyüket; ideig-óráig fel is tartóztatták a tatárok öldöklő rohamát.

A nehéz fegyverek és a páncél beszerzése jelentékeny anyagi megterheléssel járt. Külföldön a Karoling-korban, egy teljes lovagi fegyverzetért 53 tehenet kellett adni. De nálunk is hasonlóképpen alakultak az árak. Így 1220-ban egy páncél 10 márkába, 1317-ben pedig 14 márkába került. Egy szolgálért átlag 2—3, egy ökörért egy negyed márkát fizettek. Súlyos teher volt a ló beszerzése is, melyért 12 tehenet adtak.

A XIII. század királyi serviensei jómódú földesurak voltak, kik helyett libereik dolgoztak a földeken. Lovag csak előkelő úr lehetett. Ennek viszont okvetlenül szüksége volt megfelelő szolgáltszemélyzetre, amely ugyancsak kivette részét a harcokból is.

A várjobbágyok a királytól kapott földekkel szabadon rendelkeztek; sőt a XIII. századbéli várjobbágyok soraiban már comecek is vannak. Katonai szolgálatuk olyan mint a királyi szerviensoké, sőt egyesek a „de genere“ jelzést is felveszik. A várjobbágyok, mint régi családok sarjai, mindig eleget tudtak tenni IV. Béla felhívásának és minden további segítség nélkül lett belőlük páncélos lovas. Így ezek a jobbágyok joggal viselhették a „nobilis“ jelzést.

A haderő átszervezésével kapcsolatban fejlődött az ország védőrendszerének kiépítése is. IV. Béla a tatárjárás után tudvalevőleg sorba építette a bevehetetlennek vélt sziklavárákat.

Az idők folyamán a királyi szerviensok és a várjobbágyok köznemességgé olvadtak össze. Ez az időpont körülbelül a XIII. század utolsó negyede lehetett, még pedig Kun László uralma alatt. Ezekből alakult ki azután a „nemesi megye“ még pedig fokozatosan, egyöntetűleg, úgy, hogy a megyék szervezete nem sokban különbözött egymástól. A magyar köznemesség joggal vallhatta mindig magáénak a megyét.

A megye határán belül teljesen összeolvadtak a szerviensok és a várjobbágyok; ezt elősegítette egyforma anyagi jólétük és katonai szolgálatuk azonos volta is. Csak a birtok jogi minősítése volt különböző. A serviens ugyanis szabadon rendelkezett vele, ellenben a várjobbágy a föld után köteles volt katonai szolgálatot teljesíteni. Igaz, hogy ez a szolgálat ugyanaz volt mint a serviensé, hiszen ő is személyesen és hasonló fegyverzettel vonult hadba, sőt köteles volt, az az ország határán kívül folyó harcokban is résztvenni, míg a serviens — az aranybulla értelmében — csak akkor, ha erre zsoldot kap.

Magyar szempontból előnyösnek volt nevezhető az új köznemesség kialakulása. Akik itt egyesültek, azok magyarok voltak és az egész rend jellege, szelleme is magyar volt.

IV. Béla üdvös reformjai következtében, a magyar haderő egészen másjelleget kapott. A nehéz fegyverzet jutott általánosan túlsúlyra; azonban a könnyű felszerelés is szerephez jutott, mint ezt például a XIV. század elején a königsali krónikában olvashatjuk. A csehekkel vívott háborúról megemlékezve, furcsának találják az idegenek, hogy a magyarok a szokásos fegyverzet helyett, szoros bórpancélt hordanak, nem állják ki a támadást, hanem megfutamodnak, de mesterien kezelik félelmetes ijjaikat.

Az Anjou-korban a magyar nemesség nem volt azonos a lovaggal; ezt „milesnek“ hívták; ellenben nobilis lehetett holmi vagyontalan szegény is. Időközben azonban kialakult a köznemesség mint társadalmi rend.

Mitterpacher Gúsztván.

Markó Árpád: *Gróf Zrínyi Miklós* („Kincsestár.“ Magyar Szemle Társaság) Kis Könyvtára 146. sz. Kiadja: A Magyar Szemle Társaság.)

A kiváló történetírókészséggel megírt népszerű formában megjelent munka, a legkisebb részletekig kiterjedő gondossággal tárgyalja a kitűnő hadvezér és költő életének fontosabb mozzanatait, valamint irodalmi működését.

A szerző bevezető soraiban érdekes párhuzamot von, gróf Széchényi István, II. Rákóczi Ferenc és gróf Zrínyi Miklós között, kik „egyeniségük varázsával” élettörténetük csodálatos hasonlóságával és „sikertelenségük tragikumával, olyan kiváltságos helyet foglalnak el történelmünkben, amelyhez hasonlót még más nemzetek történelmében is alig találunk”. Ez a megállapítás valóban meglepően találó, mert való igaz, hogy a fentemlített három nagy magyar földi pályafutásához, egyformán súlyos tragikum fűződik. A „legnagyobb magyar” elborult elmével, végül eldobta magától életét; a kurucok híres vezére, fényes földi javak, csillogó trón és hatalom után, a Márvány tenger kietlen partján fejezte be életét és végül gróf Zrínyi Miklós, a rettenhetetlen bátor katona, nagyszerű hadvezér és zseniális író, élete delén, egy vadkan agyarainak lett az áldozata!

A szerző, mint gróf Zrínyi Miklós prózai műveinek volt kiadója (1939), mindjárt első soraiban elárulja, hogy nemcsak lelkes rajongója, hanem alapos ismerője is a Zrínyi-kultusznak. Élénk színekkel ecseteli a nagy hadvezér pályafutását, különösen kiemelve azt a tengersok csalódást, kiábrándulást, mellőzést, ami ezt a kimagasló nagy férfiút érte. Meleg, szerető gonddal, figyelemmel kíséri végig Zrínyit élete folyásán, fejlődő zseni ifjúkorától halála órájáig, a hangsúlyt azonban állandóan korát megelőző katonai erényeire vetve. Eppen ebben az irányban tér el jelentékenyen, Zrínyi nagy életrajzírójának Széchy Károlynak (1896—1903) öt kötetre terjedő hatalmas monografiájától.

Szépen méltatja a fiatal Zrínyi kiváló szellemi tulajdonságait, ki sorban megtanulta majdnem az összes európai nyelveket, úgy hogy abban az időben nem is jelenhetett meg jóformán egy könyv se Európában, melyet ő el ne olvasott volna. Ismerteti azt a váratlan fordulatokban gazdag időszakot, mikor Zrínyi szembe került a császári hadvezetőség generálisszimusával, gróf Montecuccolival, kit legádázabb ellenségének tart.

A szerző megható szavakkal ecseteli azt a tragikumot, mely Zrínyi mindkét házasságához fűződik. Álmai, hogy méltó férfiutódjai legyenek, csak későn váltak valóra és akkor is csak részben, mert hiszen a harctéren, mint császári tábornok elesett Ádám fia, ugyan vitéz katona, de anyja befolyása és bécsi környezete révén osztrák lett, ki állítólag magyarul sem tudott. Érdekes az a megállapítás is, mely szerint Zrínyi a legelső magyar hadseregszervező, ki nemcsak az állandó nemzeti hadsereg mielőbbi felállítását sürgette, hanem az általános hadkötelezettségnek is híve volt és „a rendet, fegyelmet, tekintette a hadsereg fundamentumának”.

A következő sorokban Zrínyit mint az eszményi hadvezért festi le, kiben az összes elgondolható és szükséges harci erények feltalálhatók. Egyéniségének jellemzésében rátér a legbensőbb részletekre is, így például, mint ezt Zrínyi „leveleiben is olvashatjuk” megtudjuk, hogy bornemissza lévén, kerülte a léhamulatozásokat és a táncot „fogadalom” tartotta vissza.

Lírai költészetének legjellemzőbb sajátága, hogy minden versét, életének bizonyos eseményéhez fűzi.

A szerző szakszerűen ismerteti Zrínyi prózai munkáinak keletkezését és céljait. Első katonai szakmunkája a „Tábori Kis Tracta“, melyet 1646 és 1651 között — mint fiatal tábornok írt, a tiszteknek és altiszteknek szolgálati kötelességeivel foglalkozik. Ez a munka a maga nemében úttörő volt, mert a magyar hadseregnek ebben az időben nem volt még magyar nyelven megírt szolgálati szabályzata. A munka jellege elárulja, hogy határozottan „katonai szakmunkának“ készült. Ismerteti Zrínyi „Aforismáit“ és „Discursus“-ait, melyeket Rónay-Horváth Jenő, „Vitéz Hadnagy“ cím alatt egy kötetben adott ki. Ebben az 1640 év vége felé készült nagyszabású munkában Zrínyi a vitézség fogalmáról, a hadvezér szükséges személyi tulajdonságairól, „diskurál“ egyszersmind híres jelmondatának „sors bona nihil aliud“ (jó szerencse, semmi más) mélyebb értelmét magyarázza. Az „Aforisma“ viszont Zrínyi mélyenszántó, bölcs gondolatait tükrözi vissza.

Érdekes része a munkának az is, melyben a szerző Zrínyi műveiben gyakran előforduló régi magyar katonai mesterszavakat ismerteti. Ezek azonban napjainkban, sajnos, már feledésbe merültek.

Meleg elismerő szavakkal fejezi be a szerző értékes tanulmányát erről a nagy férfiúról és a munka epilógusaként megjegyzi, hogy a nagy Zrínyi „emléke intő és követésre méltó példa marad minden időkre!“

Mitterpacher Gusztáv.

Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc felkelésének svéd vonatkozásai.* (Kis 8° 50 lap (magyar és svéd szöveggel), 4 képpel. Budapest, 1942. Officina Nyomda és Kiadóvállalat. A Magyar-Svéd Társaság könyvei, 5. sz.)

Ismeretes, hogy II. Rákóczi Fereneknek minden olyan terve dugába dőlt, amellyel XII. Károly svéd király támogatását akarta volna megnyerni a Habsburg-ház ellen vívott küzdelméhez. Mindamellettt mégis volt a felkelésnek olyan időszaka, amelyben — ha nem is nagy számmal — svéd katonák harcoltak Rákóczi zászlója alatt.

XII. Károlynak az 1709 július 9-i pultavai vereség után Magyarország felé menekülő hadaiból, egy körülbelül 5600 főnyi svéd-lengyel-litván-tatár csapat a fejedelem szolgálatába állott. A svédek nagyon megfogyatkozott három ezredre tagozódtak, mintegy 500 főnyi együttes létszámmal. Ez a csapat résztvett a romhányi ütközetben, 1710 januárus 22-én. A svédeket a kuruc csatarend első harcvonalának közepére állította Rákóczi s a lengyelek után csakhamar őket indította Sickingen lovassága ellen. A támadás sikerült; a mocsárba szorított császári lovasság válságos helyzetbe jutott. De csakhamar megfordult a kocka, mert a kurucok, ahelyett hogy a kivívott sikert teljessé tették volna, rendes rossz szokásuk szerint zsákmányoláshoz láttak. Ezalatt az újra összeszedelőzködő császári lovasság balszárnya, Gróf Saint Croix tábornok parancsnoksága alatt, ellentámadásra indult. Éket vert a svédek és a hajdúság közé, majd váratlanul a

kuruc sereg hátamögé került. A meglepett csapatok rendetlenül hátrálni kezdtek, magukkal rántva az eddig vitézül harcolt svédek is.

Februárius 13-án még egy harcban vettek részt a svédek, Nyitraegerszeg közelében. Itt azonban a császári lovasság hamarosan megfutamította az első harcvonalban állott lengyeleket, majd a svédek is, mire a kuruc lovasság többi csatarendje is vágatva menekült a harc színhelyéről. Csakhamar a felbomlás jelei kezdtek mutatkozni az idegen segítőcsapatok soraiban. A lengyelek lázongtak s kisebb részekre szakadozva elhagyták az országot. Nemsokára a svédek is kérték Rákóczit, hogy bocsássa el őket. Ez március havában meg is történt.

A mostani háborús világ nem engedi a magyar-svéd katonai összeköttetések behatóbb kutatását, pedig bizonyos, hogy volna itt is sok érdekes, ma még ismeretlen részlet. I. Rákóczi György svéd kapcsolatainak katonai történetét senki se írta meg alaposan. Éppen így teljesen hiányzik a svédekkel szövetkezett II. Rákóczi György 1657-i szerencsétlen hadjáratának szakszerű katonai leírása is.

Minderre talán még sor kerülhet, ha újból kisiüt a béke napja. De addig is elismerés illeti Markó Árpádot, hogy Rákóczi felkelésének ezt az epizódját nem csak a magyar, hanem a svéd olvasóközönség számára is megírta.

Vidos Géza: *Kőszeg városának lovas helyőrségei 1681-től 1912-ig.* (Dunántúli Szemle könyvei: 198. füzet. 8° 18 lap. Szombathely, Martineum Könyvnyomda, 1942. Ára 60 fillér.)

Tárgyánál fogva új, tartalmánál fogva nagyon érdekes ez a kis füzet, amelyet a szerző szűkebb hazájának — Kőszegnek — egykori lovas helyőrségeiről állított össze. Gondos kutatással összegyűjtötte mindazoknak a nagyobbára nem magyar ezredeknek hosszú sorozatát, amelyeknek hosszabb vagy rövidebb ideig Kőszeg és környéke volt az állomásuk. Az ezredparancsnokok között számos olyan híres névvel találkozunk, amelynek viselője maradandóan beírta a nevét a régi közöshadsereg történetébe. Volt közöttük magyar is, elegendő számmal.

Megállapíthatóan már 1802-től kezdve 1885-ig, lovas dandárparancsnokság is székel Kőszegen.

Említésreméltó korfestő adat, hogy a mult században — még az abszolutizmus éveiben is — mennyire kedvelt és népszerű volt Kőszegen a katonaság. Az idegenből idekerült tiszték hamar megbarátkoztak az új viszonyokkal s igyekeztek minél szorosabban belekapcsolódní a város társadalmi életébe. Így például a negyvenes években alakult magyar kaszinó alapítótágjainak sorában, magasrangú katonák is voltak. Az úriosztály tagjai közül számosan léptek be, mint „ex propriis“ hadapródok a városban állomásozó lovasságba és szépszámmal voltak házasságkötések is, az idegen lovasisztek és a magyar úricsaládok leányai között. Mindez azt bizonyítja, hogy a katonaság és a polgárság jól megfér egymással, ha szántsándékkal konkolyt nem hintenek közéjük.

Azok a tisztikarok, amelyekben a Monarchia minden országának fiai — köztük nagy történelmi nevek viselői is — képviselve voltak, eleveniséget vittek Kőszeg életébe és annyira megszerették új állomáshelyüket, hogy onnan elkerülve, magukkal vitték és mindenfelé elterjesztették a város jó hírnevét. Volt sok olyan tiszt, aki nyugalmabvonulása után visszatért Kőszegre s így ebből a városkából valóságos „kis Grác” lett.

Mindez ma már csak szép, régi emlék, mert 1912 óta nincs többé Kőszegnek lovas helyőrsége.

Ihnát András: *Báthory István orosz háborúi.* (Bölcsészeti-doktori értekezés — A Debreceni Tisza István Tudományegyetem Keleutópai Történelmi Szemináriumának kiadványai.)

A tanulmány Báthory István lengyel király 1579—1580—1581-ben Oroszország ellen indított három hadjáratát ismerteti, melyek mindegyikének középpontjában egy-egy fontos vár elfoglalása áll. A dolgozat érdekes voltát fokozza az a megemlítésre méltó körülmény, hogy a szerző eredeti orosz és lengyel forrásmunkákat használt fel.

A három különálló hadjárat, a Balti-tenger melletti Livonia birtokáért folyt és különösen megemlítendő, hogy bennük nagyobb-részt Erdélyben toborzott magyar katonák vettek részt, sőt a küzdő magyar csapatok főkapitánya, Báthory egykori ellenfele — Békés Gáspár — is magyar volt. A tanulmány bevezetéseként a szerző ismerteti az akkori oroszországi belső politikai viszonyokat, Rettenetes Iván cár viselt dolgait, nemkülönben a háborúk tulajdonképpeni indító okát, melyben a főszerepet Oroszország „expansziós törekvése” játszotta.

Iván cár, minden áron meg akarta szerezni Livóniát, de 1578-ban súlyos vereséget szenvedett. Báthory mint alkotmányos uralkodó, a háború ügyét az országgyűlés elé terjesztette. Ez a háborút határozta el és nagy adót szavazott meg erre a célra. Báthory saját vagyonából is jelentékeny összeget áldozott fel, azonkívül külföldi kölcsönöket is szerzett. A hadsereg kifogástalan állapotban volt. Báthory szembeszállva a haditanács határozatával, először Kraszna várát, majd magyar csapataival Szitna várát vette be. Augusztus elején Békés Gáspár megkezdte az ostromot Polock vára ellen. A magyar katonák a legsűrűbb golyózápokban haláltmegetően törtek át a réseken, úgy hogy az orosz súlyos veszteségek után, feladta a várat.

Az országgyűlés a háború további folytatása mellett döntött; a király tehát újabb magyar csapatokat toborzott, s a gyalogság soraiba szegény nemeseket is felvett. 1580 tavaszán megindult Oroszország ellen és Velikije-Luki várát szándékozott megtámadni. Az elővédet litván és magyar csapatok alkották, melyek Károlyi István és Békés Gáspár parancsnoksága alatt állottak. Október 2-án sikerült a magyar csapatoknak a várat felgyújtaniok és a rákövetkező roham után, az oroszok feladták a várat, mely részben porrá égett, tetemes emberáldozatot követelve. Oroszország azonban még ezzel a második hadjáratral sem volt legyőzve. Báthory 1581 tavaszán újból egybehívta az országgyűlést, mely nagy nehezen megszavazott két évi adót a háború

továbbfolytására. Báthory megtámadta Pszkovot. Rohamra kerül-
vén a sor, valami váratlan dolog történt. A harci láztól égő
magyarok, minden parancs nélkül hirtelen megrohanták a várost,
a többiek is utánuk rohantak; az oroszok azonban olyan elszánt-
an védték magukat, hogy az ostrom nem sikerült és 500 vitézen
kívül, Békés Gábor és több más neves magyar maradt a harc-
téren. A továbbfolytatott ostrom nagyon vontatottan haladt előre,
a táborban az élelmiszerhiány miatt elégedetlenség ütötte fel
a fejét, mit még fokozott az a körülmény is, hogy a zsoldot nem
fizették rendszeresen.

A szerző a következő sorokban elismerő szavakkal adózik
a hadjáratban résztvevett magyar katonáknak, kiemelve azok döntő
szerepét, melyet kiváló vitézségükkel játszottak és sok dicsőséget
szereztek István királynak. Közben beköszöntött a téli hideg;
érezhető volt a téli ruhák hiánya. November első napjaiban
a sáncokban levő gyalogság annyira fázott, hogy visszament
a táborba — melegedni.

November 15-én megjelent a táborban az orosz követ a béke-
tárgyalások megindítása végett. Így 1581 decemberében Jan Za-
polski nevű faluban, Possevino Antal jezsuita, pápai követ veze-
tésével, megindultak a béketárgyalások. Nagy alkudozások után,
1582 januárius 15-én tíz évre szóló fegyverszünetet kötöttek,
melynek feltételei azonban Iván cárt nagyon megalázták, mert
a Balti-tenger feletti uralomról le kellett mondania. Bár a háború
nem úgy ért véget ahogyan Báthory eredetileg tervezte mégis
saját szavai szerint: „... a nemzet nagy becsületére és dicső-
ségére és az állam nagy hasznára fejeződött be...” Lengyel-
ország függetlenségét, két évszázadra biztosította.

A király magyar érzésére jellemző, hogy állandóan azzal
foglalkozott, miként tudná a törököt Európából kiűzni és eredeti
terve az volt, hogy az oroszral békét kötve, vele együtt indítaná
meg a török ellen a háborút, melynek kiindulópontja Magyar-
ország lett volna.

Mindezek a tervek azonban Báthorynak 1586 december 12-én
bekövetkezett halálával megsemmisültek. Azt a tíz évet mit Bá-
thory a trónon töltött, Lengyelország aranykorának nevezik és
rövid uralkodása után, az egész nemzet gyászolta korai halálát.

Mitterpacher Gusztáv.

Georg Reinike und Herbert Moeller: „*Der Krieg wie er ist.*“
Erfahrungen und Lehren der Truppe. I. Band. Verlag „Die Wehr-
macht“ Kg. Berlin.

A német katonai kiképzők fölényes tanítási módszerét mu-
tatja be ez a könyv, mely az elmúlt világháború egyes esemé-
nyeit elbeszélő formában olyan oktatóan írja le, hogy minden-
kinek ajánlható.

Az első kötet a gyalogság haditetteiről szól; annak a fegy-
vernemnek teljesítményeiről, melynek harc módja olyan egysze-
rűnek látszik és háborúban mégis olyan végtelenül nehéz. Büszke
is minden német férfi, ha annál a fegyvernemnél szolgálhat,

mely százalékban az elmúlt világháború veszteségeinek legnagyobb részét viselte és aránylag a mai „gépek háborújában” sem áldoz kevesebb vért. A német gyalogságnál ős idők óta az ország legelőkelőbb fiai is szolgálnak.

A szerzők a mozgósítással kezdik, amikor lelkesedéssel kísértc a német nép haderejének felvonulását és lélekzetét visszafojtva figyelte előrerohanását Belgiumban és Észak-Franciaországban. Itt kezdődtek már a gyalogság óriási menetteljesítményei, melyeket csak igen magasértékű csapattól lehet követelni. Nem csak a felszerelés teszi ezt a nagy belső értéket, hanem a szellem is.

Érdekes hadieseményt látunk egy zászlóalj támadásában mozgóharcban a marnei-csata keretében. A nyugati front állásharcából figyelemreméltó egy zászlóalj éjjeli támadása az angolok által elfoglalt Bourlon-erdőn át. Ugyszintén egy zászlóalj készentartása és támadása a Michaeloffenzíva alkalmával. A két hadiesemény leírásából látszik a német katonai oktatás művészete. Elbeszélés formájában olyan behatóan mutatják be a szerzők az egyes parancsnokok ténykedéseit, hogy azok is sokat tanulhatnak, akiknek nem idegen a gyalogság harca. Látni lehet, mennyivel nehezebb a gyalogság vezetése, mint az élettelen gép kezelése, melynek mechanikai fogásait előbb-utóbb mindenki megtanulhatja. Nélkülözések elviselése, önmegtágadás, szívósság és az a készség, hogy a legrövidebb távolságról is szembenéz a halállal, mind a gyalogság erénye; ezt tisztjeitől és tiszthelyetteseitől tanulja meg az egyszerű gyalogos.

A pompás könyv befejezése egy zászlóalj elhárító harcát mutatja a cambrai-i tankcsatában. Páncélsata ma a jelszó, ámbár rendszerint a harcocsit követő gyalogság a veszélyes ellenfél és majdnem minden harcocsitámadás a gyalogság ellen indul. Ha ez meginog, felborul az egész arcvonal. Ha nem képes saját harcocsijait követni, az elért siker nem tartós.

Amelyik ország nem becsüli meg gyalogságát, vagy azt más fegyvernem javára elhanyagolja, az ne számítson arra, hogy gyalogsága válságos pillanatokban meg fogja állni a helyét.

Suhay Imre.

Werner Flank: *Als wir nach Frankreich zogen.* Gerhard Stalling Verlagsbuchhandlung, Oldenburg.

Kitűnően megírt könyvében megkapóan ecseteli Werner Flank egy német gyalogezred távbeszélőszázadának élményeit, az 1940. évi nyugati hadjárat alatt.

Jelentéktelen csatározások közben, meglepően lépi át a gyalogezred a belga határt és ezzel kezdődnek azok a hihetetlen menetteljesítmények, melyek lehetővé tették, a német gyalogságnak, hogy követhesse páncélos alakulatait, valamint azoknak sikereit biztosítsa és kibővítsé. Erőltetett menetek következnek, melyek hallatlan teljesítményeket követelnek a gyalogságtól. A távbeszélőszázad egyes emberei már zsákmányolt motorkerékpáron mennek. Rövidesen Maubeuge előtt állnak a németek. A szerző

érdekesen mutatja be az ezredparancsnokságnál létesített hírközpont lázas üzemét. Szünet nélkül érkeznek a jelentések és parancsok, néha mind a három zászlóalj egyszerre kéri a nehéz fegyverek támogatását harcokcsik ellen; parancsokat kell közvetíteni és a tűzéréség leghevesebb tüzében távbeszélőhuzalt javítani... A távbeszélő legénység fényesen állja meg ezt az idegpróbát.

Páris elfoglalása után tovább ment a szédületes előnyomulás. Most már a gyalogságot is gépkocsin szállították, hogy minél előbb elérjék a Loire folyót, nehogy a franciák ott újból ellenállást fejtsenek ki. A Loirenál tudták meg aztán a csapatok a compiégnei fegyverszünet hírét. Előnyomulásuk alatt Párisig a fiatal katonák kegyelettel emlékeztek meg apáikról, akik negyed évszázaddal ezelőtt harcoltak és véreztek ugyanazonokon a csatamezőkön. Mind jól ismerték a német dicsőség és katonai vitézség színhelyeit, mert sokat hallottak otthon a nagy háborúról.

A szerzőnek nagyszerűen sikerült egy gyalogezred távbeszélő századának hadiélményeit megírnia. Büszkeség töltheti el a Harmadik Birodalom fiatal katonáit, hogy sikerült nekik elérniök azt, ami nem volt megadva apáiknak.

Suhay Imre.

Alfred von Pawlikowski—Cholewa: *Heeresgeschichte der Völker Afrikas und Americas.* Junker und Dünnhaupt Verlag (Berlin 1943).

A szerző neve 1936-ban megjelent igen érdekes „Heer und Völkerschicksal“ és „Die Heere des Morgenlandes“ (1940) művei révén már jólismert. Nemrég megjelent fentebbi könyvében Afrika és Amerika államainak haderejével foglalkozik és szereplésükkel a világtörténelemben.

A fekete világrész véderőviszonyairól, hadseregeiről még a művelt nagyvilág is általában csak igen keveset tud, pedig sok figyelemreméltó és tanulságos történelmi részleteket fedezhetünk fel itt is. Afrikában felemlíti az ó-egyiptomi hadsereget, a bizánci idők, az arabok, mamelukok, Mehmed Ali s, a Mahdi katonai alakulatait, majd az abesszineket, a berbereket, Abd El Kadr, az aschantik, zuluk, stb. hadseregeit világítja meg. Kimerítően tárgyalja a búrok katonai szervezetét és harcaikat, különös figyelmet szentelve az angol-búr háborúnak.

Több fejezet a Közép-, Dél- és Észak-Amerikai államok katonai történetével és hadseregszervezetével foglalkozik, különösen pedig a szabadságharcral és a szecessziós háborúval. Az USA hadseregének kiépítését és alkalmazását a világháborúban, kimerítően tárgyalja. Észak-Amerikában 1916-ban alapozták meg az általános hadkötelezettséget, de 1917-ben a kívánt tiszti létszámnak csak 55%-a, a legénységének pedig 78%-a volt meg.

A legnagyobb nehézséget a tiszt- és altisztképzés okozta. 1918 elején még csak négy hadosztály volt Franciaországban, 45 azonban már készen állt az USA területén. Három hónap múlva 21 hadosztály szállt partra francia földön. 1918 szeptember 26-án vittek először harcba nagy amerikai tömegeket, még pedig 9 erős gyaloghadosztályt, melyet további 6 követett tartalék-

ban. Október közepén több mint 1,000.000 kitűnően felszerelt fiatal amerikai katona állt támadásra készen. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az entente-hatalmakat 1918-ban az USA mentette meg és segítette győzelemhez.

A szerző műve hézagpótló és nélkülözhetetlen kézikönyv nagyközönségünk számára, különösen ma.

Suhay Imre.

Enrico Clausetti: *L'architettura militare nei disegni dell' albo di Francesco d'Olanda.* (Bollettino dell' Istituto Storico e di Cultura dell' Arma del Genio, 17. és k. II. Roma, 1941).

D'Olanda Francesco, portugál festő, a XVI. század első felében hosszú időt töltött Itáliában s mert katonai építőmester is volt, számos itáliai várat rajzolt le.

A tudós szerző ebben a tanulmányában nem szorítkozik a rajzok egyszerű ismertetésére, hanem az ábrázolt várak történetét is vázolja. Szűkreszabott terünk nem engedi, hogy valamennyivel foglalkozzunk; így hát csak egyes fontosabb részeket ragadhunk ki.

Különösen érdekes a Ferrara régi körfalairól szóló leírás. Ez a város, az Esték műpártoló hajlamánál fogva, a XVI. században fontos tudományos és művészeti központtá vált. Azonban az erődítés terén nem történt annyi, amennyit a város fontossága kívánt volna, mert az Esték, katonai téren, főként a tűzvétség fejlesztésével foglalkoztak. Így aztán a város védőve, amely a XV. században érte el legnagyobb kiterjedését, a következő század folyamán is ebben az állapotban maradt; nem érte el tehát a fejlődésnek azt a fokát, amelyre más, kisebbjelentőségű városok is eljutottak.

A várépítés tudományának szempontjából, figyelmet érdemel Pesaro is. Amikor D'Olanda — valószínűleg 1558-ban — ott járt, a város védőve már a mostani szabálytalan ötszög alakját mutatta. Szabályszerű bástyái voltak, az új rendszernek megfelelően épült oldalazó berendezéssel. Természetes, hogy D'Olanda még nem láthatta a kiegészítő külső mellékműveket, mert ezek már egy későbbi kornak alkotásai.

Civita Castellana fellegvéra a várépítés átmeneti stílusának klasszikus példája. Az ötszögű alap sarkain álló tornyok már szinte bástyáknak mondhatók, bárha sarkaik egy része le van kerekítve. A középkori fogaspárta és a „sétáló“ eltűnt. Az utóbbinak helyét boltozott folyosó foglalta el, amelynek külső falába puskához való lövőréseket vágtak. Nagyon szép a belső udvar és Amico Aspertininek, valamint a Zuccariaknak több helyiséget díszítő néhány falképe.

Spoleto fellegvárának nem csupán az volt a rendeltetése, hogy fékentartsa a perugiaiakat, hanem az is, hogy Narni, Ancona és Foligno várával együtt, biztosítsa a pápa uralmát ezen a területen. A spoletói fellegvár egyike a legnagyobbaknak és a legfontosabbaknak azok között, amelyeket Albornozi bíboros építtetett vagy megújíttatott a XIV. század derekán. Alakja — derékszögű négyszög — teljesen középkori. Tornyai nem csupán a négy sarkán, hanem a két hosszabbik oldal közepén is vannak. A felleg-

várat körfal is körülfogta. A város felé forduló központi torony az „öregtorony“ szerepét is betöltötte. A belső teret egy kereszt-szárny két udvarra osztja.

II. Visconti Galeazzo 1368-ban fogott hozzá a milanoi várkastély építéséhez. Ezt az erődítményt a nép 1447 és 1450 között teljesen elpusztította. Sforza Francesco 1450-ben hozzáfogott az újjáépítéshez s a várkastély 1466-ban már jólvédhető állapotban volt. Eredetileg négyzetalakú lehetett, de később meghosszabbították. A négyszög mindenik sarkán egy-egy torony emelkedett, még pedig két kerek és két négyzetes. A várkastélyt széles árok övezte.

A nápolyi S. Elmo várkastélyt 1532 és 1538 között építtette Don Pedro alkirály, a város fékentangása végett. Alaprajza hosszúságos hatágú csillag. Jól hozzásimul a térszínhez, amelynek alakulása lehetővé tette az oldalozó baluardok mellőzését. Ezeknek hiánya sok bírálgatásra adott okot azoknak, akik nem voltak hajlandók eltérni a megszokott kaptafától, még akkor se, ha ez az eltérés igazolható volt.

A nápolyi Castel Nuovo királyi palota, de egyszersmind erősség is volt. Építéséhez 1279-ben fogott Anjou Károly, közvetlenül azután, hogy trónra került. A kikötő közelében lévén, az volt a feladata, hogy mind a tenger, mind a szárazföld felől oltalmazza a várost. Alapformája csaknem négyzet, öt mintegy 50 méter magas toronnyal; közülük kettő a tengeri, három a szárazföldi oldalon áll. Az utóbbi oldalon, a két legközelebből szomszédos torony között nyílik a vár kapuja. Nagyon erősek voltak kötőgátjai és mélyek később betemetett árcai.

Gy. J.

Enrico Clausetti: *Astura*. (Bollettino dell' Istituto Storico e di Cultura dell' Arma del Genio, 73. és k. II. Roma, 1941.).

Rómától, toronyirányában mérve mintegy 60 kilométernyire dél-délkelet felé, egy kisebb sötét épülettömeg válik el a tengerparttól. Ez Torre Astura, vagy a kis Astura várkastély. Helye már a legrégebb idők óta, „Astur“ néven ismeretes. A volskok Anzio nevű nagy és gazdag városához tartozott, amely Kr. e. 417-ben hódolt be Rómának. A rómaiak, később maguk a császárok is, nagyon kedvelték ezt a helyet. Villákkal építették be s az uralkodók gyakran és hosszabb időre is felkeresték Asturát, amely azonban a birodalom bomlásával hanyatlásnak indult. Ciceronak is egyik kedves nyaralóhelye volt.

A középkor folyamán az Aventinuson állott S. Alessio kolostornak lett egyik tartozéka. Újból fellendült s ezzel ugyancsak fokozta a hatalmaskodó tusculoi grófok étvágyát. Kemény harcok árán, 1163-ban Gionata gróf kapta hűbérül. Majd 1193-ban a mi történelmünkben is jólismert Frangipane (Frangepán) család birtoka lett. Akkor már állott a sziklazátonyon azoknak a toronyoknak egyike, amelyek a VIII. és IX. században a saracén tengeri rablók betörései ellen épültek a tengerpart védelmére. A Frangipane család körülbelül 1300-ig tartotta a kezében Asturát.

A XIII. századnak az volt a legemlékezetesebb itt lezajlott eseménye, hogy Frangipane Giacomo Asturában fogatta el a

Hohenstauffen-ház utolsó sarját, a fiatal Corradinot, 1268 augusztus 25-án s mindjárt ki is szolgáltatta Anjou Károlynak. Ez pedig október 29-én, a nápolyi vásártéren, fejét vette. De Frangipane bűne nem maradt megtorlatlanul, mert nem sokkal a „siciliai vecsernye“ után, arragoniai Frigyes király 12 gályát küldött Astura ellen. A támadás számos áldozata között volt Frangipane Jakab egyik fia is.

VIII. Bonifác pápa (1294—1303) rokonai, a Caetanok számára akarta volna biztosítani Asturát; de ezeknek kezéből előbb az Orsini-, majd a Colonna-család birtokába jutott. A Colonnák uralma alatt növekedett meg Astura katonai fontossága, főként Colonna Marcantino útján, aki a Medici-családból való IV. Pius pápa (1559—1565) parancsára részben ujjaépítette a várat, körülbelül abban az alakban, amelyben ma is látható. Már állott a sziklazátonyon egy függélyes fallal körülvett torony. Csúcsával a tengerre kiszögélő erős építmény volt. Marcantino érintetlenül hagyta a tornyot és külső védővonalát, azonban belső körfalat emelt traverzino burkolattal és ágyúpadokkal ellátva. III. Marcantino eladta VIII. Kelemen pápának (1592—1605) Nettunot, Astura várkastélyával és kikötőjével együtt. De az egyházi igazgatás alatt csakhamar hanyatlani kezdett, bárha még volt felszerelés és őrsége, mivel a kalózveszedelem akkor még nem múlt el.

Az újkor elejétől fogva Astura és környéke mindegyre jobban elnéptelenedett s egy 1830 július 5-én bekövetkezett esemény megadta neki a kegyelemdőfést. Ekkor foglalták el a franciák Algeriát s ezzel végleg megszűnt a kalóztámadások veszedelme. Asturát, sok más kis várral együtt, leszerelték; őrségét elvitték. Ezzel aztán az épületek is romlásnak indultak. 1831-ben a Szentszék eladta Asturát mostani birtokosának, a Borghese-családnak. A váraeska előbb gazdasági célokat szolgált, azután vadászok, végül pedig pénzügyőrök tanyáztak benne, nem minden kártétel nélkül. Megemlítjük, hogy egy Vespignani nevű építész, eredeti mivoltából kiforgatva, főúri kastélljá akarta volna átépíteni Asturát. Erre a tervre is ráállik a francia mondás: „Restaurer c'est détruire“.

Gy. J.

Antonio Cappellini: *Castelli scomparsi e avanzi di castelli del Polesine.* (Bollettino dell' Istituto di Storia e di Cultura dell' Arma del Genio, 64. és k. II. Roma, 1941.)

Felsőitália legkeletibb része, az Adige és a Po di Volano között vagyis Badiától és Ficarolótól a tengerig, „Polesine“ nevet visel.

Három hatalmas család — az Este, a Scaliger és a Carrara — részint egymással, részint a velencei köztársasággal és Adria püspökeivel, hosszú és véres harcokat vívott ennek a területnek birtokáért. 1070-től 1515-ig. Ezek eredményeként a Po főágától délre eső sáv Ferraráé lett, a többire pedig Velence tette rá a kezét.

Egyes hatalmasok jóvoltából már a magyarok betöréseitől fogva épültek a Polesinén várkastélyok. Ámde ezeknek az erődítményeknek legnagyobb része elpusztult; így Ficarolo, Fratta,

Ariano, Badia, Loro, Bergantino, Castelguglielmo, Pontecchio, Castelnovo Barriano, Villanova del Ghebbo és Melara várkastélya. A szerző ezek történetét is vázolja.

Azok közül a városok közül, ahol még maradt valami a régi erősségekből, elsősorban Rovigo érdemel említést. Ennek várkastélya már a X. század első felében is fennállott. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy amidőn az Itáliában kalandozó magyarok 920-ban felgyújtották Chioggiát és Cavarzerét, az adriai püspök „Castrum Rhodigum“-ba, vagyis a mai Rovigo várába menekült. A város azután is Adria püspökeinek birtokában maradt. Több ízben elvesztették ugyan, de mindannyiszor vissza is szerezték. 1158-ban Cattaneo Florio püspök új körfallal vette körül a várost. Az új védővonalon négy, tornyokkal oldalazott kapu nyílt. Vitale püspök, aki IV. Victor ellenpápát támogatta, megerősíttette a falakat, de hiába, mert D'Este Rinaldo őrgróf 1160-ban, III. Sándor pápa nevében megrohanta és bevette Rovigot. Elűzte a püspököt, a pápa pedig 1164-ben az Estéknek adta a várost.

A védőművek, Silvestri Camillo egykori leírása szerint, a térszín kiemelkedőbb részén állottak. Fogaspártájú magas falai és tornyai voltak. Az 50 méter magas öregtorony mellett állott a püspöki lak. A fellegrvárba két kapun lehetett bejutni.

Ma már mindebből, a lerombolt körfalak maradványain kívül, csak a középkori öregtorony és egy másik tömzsi torony áll. Az előbbi, ha nem is Európának, de Itáliának bizonyára legmagasabb vártornya.

Az Esték lendinariai régi várkastélyából csupán a most tömlöcül szolgáló, 25 méter magas öregtorony maradt meg, az őr lakásául szolgáló toldalékkal együtt. A községi előljáróság 1950 óta jókarban tartja ezeket a maradványokat.

Az arqua-polesinei várkastélynak is csak a XV. századbeli vaskos torony az utolsó maradványa, a felvonóhid kétségtelen nyomaival. A szerző véleménye szerint, ez a kastély megelőzte az Esték polesinei uralmát s a XV. század elején újították meg.

Gy. J.

Jean Labusquière: „*Vérité sur les Combattants*“ Grand Batailles de Mai—Juin 1940 és „*Nouvelles pérités sur les Combattants*“ (H. Lardanchet, 1942.).

Nemrég jelent meg fentebbi két tárgyilagosan megírt mű, megrendítően hatva az olvasóra. Szerzőjük azóta hősi halált halt.

A szerző a bevezetésben felemlíti, hogy fel akarja világosítani nemzetét, miként harcoltak katonái a 45-napos hadjáratban. Francia részről is már látott egynémely mű napvilágot; ezek azonban többnyire a hadműveletek vezérkari részével foglalkoznak. Azonban legkevésbé tudják, különösen nálunk Magyarországon, mi volt a francia gyalogos a „poilu“ szerepe. Mi minden történt, míg a derék „poilu“-k hadifogságba kerültek. Ezt mondja el Labusquière „Les documents Historiques“ I—II. részében megkapóan, tárgyilagosan és egyúttal megrázóan is.

A szerző mindenekeelőtt megállapítja, hogy a francia nép ve-

zetői sem a háborút előkészíteni, sem a békét megszervezni nem tudták. A vereségért a felelősség őket, nem pedig a hadsereget, a küzdőket terheli. Tárgyilagosan vázolja a francia hadsereg helyzetét 1940 május 10-én. Szerinte akkor 90 francia és 10 angol hadosztály állt 140 némettel szemben; 7.500 német harckocsi elé csak 5.500 franciát tudtak állítani. A letragikusabb megállapítás az, hogy 580 francia és 120 angol vadászgépnek kellett a harcot 1.500 némettel felvennie. A stuka-alakulatok ellen egyáltalában nem tudtak semmit sem felvonultatni. Igen szomorú megállapítások ezek, mert tudvalevőleg a múlt világháború alatt, előtt és után, a franciák vezettek a hadirepülés terén, akárcsak az angolok a páncélos fegyvernem alkalmazásában.

A francia nép vezetői semmiképen sem készítették elő a háborút, ellenben a „sureté“ gondolatával, a Maginot-vonal védőerejével félrevezették a francia nemzetet. Elfelejtette az „Élan“-t, támadó szelleme az „esprit“ szenvedett, mert csak aranyában és a Maginot-vonal betonfedezékeiben bízott. A hadsereget, a népet, a „poilu“-t csupán védelemre készítették elő. A szerző megállapításai szerint, a francia nép ezt a háborút elvesztette, mielőtt az első lövés eldőrdült volna.

A franciák vesztesége 100.000 halott, 120.000 sebesült és 1,5 millió hadifogoly volt; 9 tábornok halt hősi halált fegyverrel a kezében, törzsükkel együtt a legvégsőig küzdve. A tartalékos tiszteknek 35%-a, a tényleges tiszteknek 65%-a elesett, megsebesült, vagy fogságba esett.

Csupa olyan adat, mely a francia katona hősi ellenállását bizonyítja, noha hamarosan rájött, hogy „vesztett poszton“ áll, győzelemre nincs reménye; nem is lehetett.

Suhay Imre.

Felelős kiadó: Gyalóky Jenő.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.